

Recension

Bengt Molander: *The Order There Is and the Order We Make, An Investigation into the Concept of Causation*, Uppsala 1982.

Bengt Molanders avhandling är ett intressant bidrag till diskussionen om hur orsaksbegreppet skall karakteriseras. Molanders program är begreppsanalytiskt i en traditionell, närmast aristotelisk, mening. Han försöker finna orsaksbegreppets plats i den "naturligt" givna begreppshierarkin. Molander distanserar sig därmed från den typ av orsaksanalyser som endast söker pragmatiska lösningar eller konstruerar explikationer för vissa bestämda, t ex vetenskapliga syften.

Molanders utgångspunkter utgörs huvudsakligen av efterkrigstidens analytisk-filosofiska litteratur på området. Han visar god förtrogenhet med de lösningsförelag som återfinns där. Han summerar och kritiserar de viktigaste av dessa på ett effektivt sätt i avhandlingens avslutande kapitel.

Den direkta plattformen för Molanders egen studie utgörs av en idétradition företrädd av sådana tänkare som Ramsey, Collingwood, Gasking och von Wright. Utmärkande för alla dessa är att de menar att orsaksbegreppet förutsätter handlingsbegreppet i den meningen att en adekvat karakterisering av orsaksbegreppet måste använda sig av handlingsbegreppet. Även om Molander kritiserar många ting i dessa filosofers konception är han överens med dem om att vår idé om kausalitet är intimt förknippad med vår grundläggande insikt om att vi genom våra handlingar kan förändra (orsaka förändringar) i världen. Detta att genom en handling ingripa i världen utgör i själva verket, menar Molander, paradigmfallet av kausalitet. I avhandlingens mest centrala tes formuleras denna idé på följande sätt:

C4'. There is a relation between facts, the fact that p is causally prior to the fact that q, and this relation is the relation which always holds when an agent P made it the case that q by making it the case that p, given that according to the conceptualization of the system, p and q describe distinct empirical events or states (s 100).

Två övriga hörnstenar i Molanders analys, vilka är av mera traditionell karaktär är de följande:

- C1. p and q describe distinct empirical events (s 17). (C1 blir redundant genom C4').
- C2. Given the circumstances, if it had not been the case that p (the way it was or happened) then it might not have been the case that q (the way it was or happened) (s 22).

Molanders primära avsikt med tesen C4' är att den skall lösa det s k asymmetriproblemet: hur skall man kunna analysera orsaksbegreppet utan att få det fatala resultatet att också effekter uppfyller villkoren för att vara orsaker? Flera kända försök, t ex de som utförs i termer av nödvändiga och tillräckliga betingelser, kan normalt inte säkerställa kausalitetens riktning. Molander menar emellertid att hans paradigmfall (utpekad i C4') skall göra det tydligt vad som är orsak och vad

som är verkan i en kausalreaktion. När en agent åstadkommer ett visst resultat i världen genom att utföra en handling, så utgör resultatet effekt och handlingen orsak.

Det är dock inte bara det förhållandet att handlingsbegreppet, enligt Molander, kan lösa asymmetriproblemet som gör det lämpligt som plattform i analysen. Av lika avgörande betydelse är att handlingsbegreppet av författaren betraktas som ett primitivt begrepp i den "naturliga" begreppshierarkin. I sin argumentering för detta anknyter Molander till en tankegång hos den senare Wittgenstein. Att vi människor är handlande varelser tillhör det, säger Molander, som vi alla i en wittgensteinsk mening är förvissade om. Det är ingen kunskap som baserar sig på andra mer grundläggande insikter. Det är självt en grundläggande insikt. Och eftersom handlingsbegreppet ingår som en komponent i en grundläggande insikt är det, enligt Molander, att betrakta som ett primitivt begrepp.

Mina kritiska kommentarer till denna avhandling rör framför allt följande tre aspekter: (a) kausalanalysens fullständighet, (b) frågan om handlingsbegreppets primitivitet och (c) den centrala tesen C4':s hållbarhet och rimlighet.

(a) Molander skriver på ett medvetet och känsligt men samtidigt ganska trevande sätt. Han undviker, med de viktiga undantagen i satserna C1–C4', att framställa definitiva och mera koncisa teser. Resultatet blir ibland otydlighet, ibland närmast konflikt mellan olika delar av texten. Låt mig illustrerara detta förhållande genom ett exempel som berör själva kausalanalysen.

Författaren hävdar på s 100 i samband med presentationen av C4' följande:

Now, (C4') together with (C1) and (C2), where in (C2) "system" is substituted for "circumstances", constitute my complete characterization of the meaning of a singular causal statement of the form (C), and thereby of our concept of causation.

(Med (C) avses det uttryck som analyseras genom teserna C1–C4' och är av formen:

"That p caused it to be the case that q".)

På ett mycket tydligt sätt hävdas således här att C1, C2 och C4' utgör den fullständiga analysen av kausalbegreppet. Mot denna bakgrund kan man med fog undra hur man skall ställa sig till de ibland ganska långa resonemang som Molander för (mest i avhandlingens inledningskapitel) vilka berör andra aspekter av kausalbegreppet. De idéer som där förfäktas kan kanske sammanfattas på följande sätt:

1. Icke-lagtesen: Man kan acceptera påståendet att faktum p orsakade faktum q och samtidigt förneka existensen av en särskild universell lag som förbinder p och q (s 30).
2. Systemtesen: Faktum p orsakade faktum q, endast om p involverar en interferens med ett system i vilket q äger rum (s 38).
3. Icke-transitivitetstesen: Kausalitet är icke en transitiv relation (s 149).

Ménar Molander att dessa teser egentligen inte karakteriserar själva orsaksbegreppet? Det torde vara uteslutet att han anser att de följer logiskt ur C1, C2 och C4'.

(b) Handlingsbegreppet spelar, som vi sett, en betydelsefull roll i Molanders studie. Det ägnas också en ingående undersökning i avhandlingens tredje kapitel. Författaren visar där både sakkunskap och subtilitet i analysen. Vad som är problematiskt med detta kapitel är emellertid just att det innehåller en långt driven analys av handlingsbegreppet, det begrepp som ju antas som primitivt i karakteriseringen av kausalbegreppet. Till yttermera visso kan man finna att ett av de kriterier som Molander uppställer för handlingsbegreppet faktiskt refererar till kausala relationer (s 84–85). Detta kapitel, i vilket också handlingsbegreppets primitivitet förfäktas, borde ha innehållit ett klagörande av innebörden hos termen ”primitivt begrepp”. Visserligen kan man ofta av sammanhanget förstå att ”primitiv” hos Molander snarast är ett epistemiskt och inte ett logiskt-semantiskt begrepp: handlingsbegreppet är primitivt i den meningen att det ingår i en av våra mest basala övertygelser. Men till de passager som berör primitiva begrepp hos Molander hör också det följande:

As long as one can proceed via explanations in other words, which are previously understood, no further means are needed. But that process always comes to an end, at which point we arrive at our primitive concepts (s 92).

Frågan inställer sig då: vad är det Molander gör i avhandlingens kapitel 3 när han karakteriserar handlingsbegreppet? Använder han sig då inte av ord som förutsätts tidigare förstådda av läsaren? Kan då handlingsbegreppet vara primitivt i den mening explikationen på s 92 antyder?

(c) Betrakta så Molanders huvudbidrag till definitionen av kausalitet, nämligen de tankar som finns sammanfattade i satsen C4'. Själva formen hos C4' är originell. Det är helt klart ingen explicit definition. C4' ger inte vad vi normalt skulle kalla en analys av orsaksbegreppet. Molander kallar den själv en slags ostensiv definition. Han karakteriserar kausalitet genom att utpeka ett paradigmfall av kausalitet. Detta paradigmfall konstitueras alltså av att en människa åstadkommer ett resultat i världen genom att utföra en handling.

I vilken grad kan man då säga att Molanders karakterisering är lyckosam? Såvitt jag kan se finns det åtminstone två vägande kritiska kommentarer att fälla. Först vill jag ifrågasätta om formuleringen av C4' garanterar att ostensionen utpekar rätt relation. I definitionens andra sats sägs:

... and this relation [causal priority] is *the* relation which always holds [between p and q] when an agent P made it the case that q by making it the case that p ... (min kursivering).

Molander tycks förutsätta att det bara finns *en* relation som alltid gäller mellan p och q i dessa fall. Denna förutsättning verkar orimlig. Det kan inte uteslutas att någon form av tidsrelation, tex relationen ”inte senare än” alltid gäller i de beskrivna fallen.

Min andra invändning pekar på det generella problem som vidlåder karakteriseringar med hjälp av paradigmfall. Vi kan fråga om C4' verkligen ger någon vägledning för det generella fallet. Även om definitionen skulle ge oss möjlighet att rätt identifiera kausalitet i vissa handlingssammanhang kan man undra vad den säger oss om alla fall av ”naturlig kausalitet”. Vad säger C4' för att hjälpa oss att

identifera kausalitet i fall som när en storm orsakar trafik hinder eller när buller orsakar hörselskador? Vi får då faktiskt mera vägledning av det jag ovan kallat systemtesen, som skulle kunna ses som en generalisering av delar i C4'.

Med mina kritiska kommentarer vill jag dock inte skymma det faktum att Molander på ett intressant sätt genomfört ett mycket ambitiöst och djärvt projekt. Hans avhandling borrar i några mycket grundläggande filosofiska frågor. Den kan genom sina många och delvis nya infallsvinklar säkert också ge upphov till en livlig och fruktbar diskussion.

Lennart Nordenfelt